

Zgolj računalniška dokumentacija ali informatika v slovenskih muzejih

Kolikor morem presojati po svojih izkušnjah in poznavanju uvajanja računalništva v svetu v stroke, ki so tudi predmet proučevanja v muzejih (npr. epigrafika, numizmatika), je izbira oziroma razvoj ustreznega računalniškega programa izključno konceptualno vprašanje. Stroka v muzeju (ali spomeniško - varstvenem zavodu ali inštitutu - ločen razvoj v okviru stroke namreč ni smislen) mora imeti jasno začrtane zahteve in postavljene končne cilje pri uvajanju računalnika v svoje strokovno oziroma raziskovalno delo.¹ Analiza teh zahtev bo pokazala, koliko bo računalnik kot orodje in osnovno pomagalo dejansko olajšal delo na posameznih projektih in koliko bo njegovo uvajanje upravičeno.

Računalniško zajemanje podatkov o predmetih, ki jih odkrijemo med arheološkimi raziskovanji, jih pridobivamo z nakupi oziroma hranimo v muzejskih zbirkah, ni niti novost niti posebnost, dokler se zahteve ljudi, ki obdelujejo te predmete, omejujejo le na njihovo dokumentacijo. Računalniški program, katerega namen je le golo dokumentiranje predmetov (po kakršnihkoli kriterijih že) oziroma, ki omogoča le iskanje teh predmetov v bazi podatkov in eventualno izpis kartotečnih kartic, je mogoče razmeroma hitro sprogramirati. Programov na tej ravni je v Evropi cela vrsta, saj skorajda ni institucije, ki ne bi razvi(ja)la lastnega programa, pa najsi gre za področje arheologije, epigrafike, numizmatike, ipd. Osnovna zahteva pri snovanju takih programov je enostavnost vnosa, uporabniku prijazna uporaba programa ter čimmanjša možnost tipkovnih napak pri vnosu. Problem nastopi, ko je treba za iste predmete pri vnosu podatkov uporabljati isto terminologijo, saj v nasprotnem primeru prevlada popolna zmeda, ob kateri je tudi računalnik brez moči. Osnovna in primarna zahteva je potemtakem, razumljivo, izdelava standardne terminologije, ki jo bodo upoštevali vsi, ki obdelujejo predmete in podatke vnašajo v računalnik. Izdelava te terminologije, ki naj bo seveda čimbolj poenotena s tisto v svetu in vgrajena v program (seveda z možnostjo razširjanja), je lahko izključno le primarna naloga stroke.² Vsakdo, ki te terminologije (ki naj bo vgrajena v program) za posamezna področja ne bo pravilno uporabljal, pa najsi bo to v ljubljanskih institucijah, v Sloveniji ali širše, se bo seveda sam izločil iz dostopa do (oziroma izmenjave) podatkov, zato je vsakršno institucionalno predpisovanje standardov nepotrebno.

Precej bolj kompliciran problem se pojavi v primeru, da bi 'uporabnik' želel podatke iz računalniške baze podatkov obdelati in izpisati v skladu z zahtevami posameznih projektov. V tem primeru morajo biti v program vgrajeni parametri, ki omogočajo definitivne izpise za posamezne projekte, na katerih posamezna stroka dela. Ni treba posebej poudarjati, da je izdelava takih programov izključno domena stroke, seveda v primeru da le-ta sledi evropskim standardom in tvorno sodeluje tudi pri mednarodnih projektih. Brez dvoma pa je šele v takem primeru dokončno upravičena in izkoriščena investicija v računalnik, ki nam je šele tedaj resnično v pomoč. Z enkratnim vnosom podatka lahko le-tega uporabljamo za najrazličnejše namene, npr. izpis kartotečne kartice, inventarne knjige (kljub temu, da delavci v muzejih še vedno konservativno prisegajo na rokopisno vpisovanje predmetov v inventarne knjige), akcesijske knjige oziroma izpis seznamov akcesij v določenih časovnih obdobjih, definitiven izpis kataloga predmetov oziroma kataloški izpis najdb z določenega najdišča, katalog rimskih napisov z nekega najdišča (ali področja) skupaj z avtomatično izdelavo relevantnih indeksov, ipd. Rezultat je izjemen prihranek časa in denarja, saj je mogoč 'camera ready' izpis dela (paginiranega, z oštevilčenimi najdiščnimi sklopi, opombami, ipd.), ki ga pripravljamo za tisk. Računalniških programov, ki odgovarjajo naštetim zahtevam, pa je seveda tudi v svetu izjemno malo (predvsem so izdelani nekateri odlični programi za področje epigrafike), za nekatere stroke sploh še niso razviti.

V pravkar nakazanem vidim tudi temeljno nerazumevanje uporabe računalnika pri dokumentaciji takšnega ali drugačnega predmeta muzejske vrednosti. Pri dveh mogočih opcijah uvajanja računalnika v, na primer, muzejske institucije, se v Sloveniji, žal, največkrat zadovoljujemo z rabo računalnika kot orodja le za najenostavnejše dokumentiranje predmetov. Nerodnost seveda ni v tem, da bi tak program - ob premajhnem poznavanju stroke in zatorej nezavedajoč se vseh problemov - razvijala posamična institucija (tudi take so v Sloveniji), ampak veliko bolj v tem, da se to dogaja na institucionalni ravni, saj s finančno pomočjo Ministrstva za kulturo v Sloveniji že nekaj let uvajajo nedomišljen računalniški program MODES,³ medtem ko je kakršnakoli finančna podpora razvoju lastnih računalniških programov praviloma zavrtnjena. V tem seveda tudi tiči

poglavitna nevarnost, saj kriteriji pri odločitvah Ministrstva povsem očitno ne temelji na strokovno podprepljenih argumentih niti na pridobivanju neodvisnih strokovnih ocen o predloženih projektih.⁴ Stremljenje posameznih strok po razvijanju novega, preseganje doseženega, realizacija lastnih idej, vse to, v kolikor je odvisno od finančne podpore Ministrstva, je zatrto že v kali.

*

O računalniškem programu NUMIZ, ki smo ga razvili s pomočjo zunanega sodelavca (Robert Primožič) v Numizmatičnem kabinetu Narodnega muzeja, sem sicer podrobneje že pisal na drugem mestu (P. Kos, "NUMIZ - Računalniški program Numizmatičnega kabineta", *Argo* 31-32, 1991, 34 - 37), zato ga na tem mestu predstavljam le na kratko.

V Evropi in Ameriki vse več institucij (inštitutov in muzejev), ki proučuje oziroma hrani numizmatične muzealije (novce, bankovce, medalje, žetone, celoten finančni instrumentarij, uteži, psevdodolar, itd.), razvija lasten računalniški program, ki pa se v večini primerov omejuje na fazo dokumentiranja predmetov in izpis kartotek oziroma iskanje predmetov po posameznih kriterijih.

V svetu potekajo trenutno naslednji večji nadregionalni projekti, ki zahtevajo obdelavo velikega števila novcev (ali bankovcev, medalj, ipd.):

- projekt dokumentiranja in publiciranja keltskih novčnih najdb s posameznih področij;
- projekt dokumentiranja in publiciranja antičnih novčnih najdb (rimskih, bizantinskih, preseljevanje ljudstev) s posameznih področij (*Fundmünzen der Antike*);
- projekt dokumentiranja in publiciranja srednjeveških in novoveških novčnih najdb s posameznih področij;
- publiciranje gradiva posameznih javnih ali privatnih zbirk;
- publiciranje zbirk grških novcev (*Sylloge Nummorum Graecorum*).

Končna publikacija vsakega od teh projektov je izdelana upošteva točno predpisane in med seboj močno razlikujoče se kriterije, o katerih na tem mestu podrobno ne bom govoril. Priprava vsake take publikacije na klasičen način je seveda izjemno zamudna celo potem, ko imamo že zbrano vse gradivo, v kasnejših fazah pa se srečujemo zaradi tipografskih posebnosti in komplicira-

nega stavka s težavami v tiskarni, z mnogimi korekturami, kar vse silno otežkoči in podraži pripravo publikacije.

Upošteva vse povedano in glede na zahteve zgoraj omenjenih projektov smo razvili program NUMIZ, ki ima vgrajene parametre za naslednje vrste izpisov, ki jih izberemo v prikazani iskalni ekranski maski:

Novec	Šifrant	Iskanje	Servis	Konec
A - Splošen	B - Akcesija	C - Zbirka	D - Inv. knjiga	E - Seštevek
F - Kartoteka	G - Vrečka	H - Zapisna št.	I - Zakl. najdba	J - SNG
K - FMA	L - Kelti	M - Sred. vek (FM)	N - Novi vek (FM)	O - Medalje
P - Šifrant				

Posebnost programa NUMIZ ni enostaven vnos podatkov o strokovno obdelani muzealiji v rubrike na treh ekranskih maskah s pomočjo šifrantov (s tem se zmanjšuje možnost napak pri vpisu, ki bi kasneje onemogočale iskanje), čeprav so tudi tu realizirane nekatere izvirne rešitve, ki jih pri podobnih programih v svetu na tem nivoju ni mogoče opaziti, niti iskanje podatkov po raznovrstnih izbirnih kriterijih. Posebnost je v tem, da ima NUMIZ vgrajene zahtevne parametre za različne projekte, od katerih je potrebno omeniti pripravo kataloga zbirke novcev ali bankovcev, kataloga novčnih najdb z nekega najdišča, regije ali najširšega področja (ne glede na kronološko obdobje) in kataloga grških oziroma grško-imperialnih novcev.

Pod parametri ne razumemo le natančne definicije posameznih vrst izpisa, ki so vgrajene v program, ampak predvsem programsko vgradnjo celotne klasifikacije, ki omogoča, da računalnik samodejno razvrsti podatke določenega predmeta na ustrezno mesto. Kot eno izmed pomembnejših, naj omenim predvsem klasifikacijo raznolike politično-upravne ureditve (v okviru katerih so kovali novce) v posameznih obdobjih po geografskem

in kronološkem kriteriju. Samo za primer naj navedem, da je npr. za keltsko obdobje vgrajena celotna tipologija posameznih grup keltskega kovanja v tedanji Evropi; v program je vgrajena celotna kronologija rimskih, vzhodnogotskih, langobardskih in bizantinskih vladarjev ter njihovih sovladarjev; celotna zamotana politično-upravna razdelitev srednjeveške Evrope in v okviru posameznih enot še podrobneje cerkvena in posvetna gosposka, ki je imela v nekem obdobju na nekem področju kovno pravico. Takih parametrov je v programu še cela vrsta (npr. za antični grški svet, za kovnice posameznih obdobj, za vrsto nominala). V program so vnešeni v obliki šifrantov, po potrebi jih je mogoče poljubno razširiti.

Program dodatno omogoča v okviru posameznih vrst izpisa tudi avtomatično izdelavo indeksov, izdelavo kart razprostranjenosti in izdelavo grafikonov, ki ponazarjajo intenzivnost denarnega obtoka v posameznih kovnih obdobjih po posameznih najdiščnih sklopih. Program vsebuje poleg tega prevajalnik v nemščino, tako da so izpisi kataloga zbirk in korpusa novčnih najdb (antičnih, srednjeveških in novoveških) dvojezični (resda gre samo za določene kratice in krajše opombe), oziroma je možna izbira izpisa le v nemški oziroma angleški verziji. Izpis za projekt *Sylloge Nummorum Graecorum*, ki je trenutno v končni fazi razvoja, bo v skladu z mednarodnim projektom le v angleški verziji.

Uvajanje uporabe računalnika na področje numizmatike v Sloveniji potemtakem ni vodila le želja po obvladovanju izjemno velikega števila podatkov (v Numizmatičnem kabinetu Narodnega muzeja poteka revizija okoli 50.000 muzealij;⁵ slovenski muzeji in zavodi za spomeniško varstvo predložijo Numizmatičnemu kabinetu v ekspertizo in dokumentiranje letno okoli 2500 novcev s slovenskih najdišč; ob morebitnem odkritju novčne zakladne najdbe se lahko to število podvoji), ampak predvsem končni cilj, da po enkratnem vnosu podatkov o muzealiji le-te lahko uporabimo za najrazličnejše projekte, katerih vsak zahteva izpis po popolnoma drugačnih kriterijih. Z vnosom podatkov v računalnik je strokovno delo na ta način že tudi končano. Katalog muzejske numizmatične zbirke, katalog novčnih najdb s posamezne lokalitete, katalog (keltskih, antičnih, srednjeveških ali novoveških) novčnih najdb s širšega področja ali korpus *Sylloge Nummorum Graecorum* je, po izbiri kri-

terijev željenega projekta, mogoče izpisati neposredno na ofsetno folijo in publikacija materialnih historičnih virov je pripravljena. Celotno, izjemno zamudno in težaško delo, ki bi bilo sicer potrebno od takrat, ko smo dokumentirali predmet in do takrat, ko je pripravljena končna publikacija (vključno z njenim paginiranjem, izdelavo indeksov, kartiranjem najdb po željenih kriterijih), opravi računalnik sam. Zastavljeni cilj je torej dosežen. Prvotni koncept načrtovanja uporabe računalnika je bil pravilen, njegovo uvajanje upravičeno. Preostane le še končna naloga našega dela - zahtevno znanstveno ovrednotenje tako zbranih in publiciranih materialnih historičnih virov.

Opombe:

- 1 Navedeni stavek je treba razumeti dobesedno, saj je bilo akademskega razpravljanja, predstavljanja deklarativnih programov in načrtov o 'informatizaciji slovenskih muzejev' v preteklih letih že preveč, predvsem pa brez dejanske vsebine in zato po vseh teh letih uvajanja tudi brez vidnih rezultatov (omenjeno se odraža tudi v pisanju M. Mikuž in A. Simikič v *Zborovanju društva muzealcev Slovenije, Gradivo s posvetovanja, Šmarješke toplice*, 13. - 14. 11. 1991, 81 ss in 99 ss. Glej tudi sklop prispevkov v *MARS* 3/1, 1991, 47 - 60). Če ne bi bilo tako, bi bil tudi večji del mojega pisanja odveč.
- 2 Pogosto poudarjan osnovni nerešeni problem terminologije povprek kar za vse stroke, ki so zastopane v muzejih, vsaj za arheologijo, epigrafiko in numizmatiko ne drži. Ustrezna slovenska terminologija je izdelana in že lep čas v uporabi, o čemer pričajo številne odmevne strokovne publikacije gradiva s področja vseh treh strok, ki jih izdaja predvsem Narodni muzej v Ljubljani (*Katalogi in monografije* za arheologijo, *Situla* za epigrafiko in numizmatiko). Kar manjka za področje arheologije, je priročnik, ki bi zbral vso terminologijo, termin za ustrezen predmet pa bi imel dodano tudi ilustracijo, ki bi odpravila morebiten dvom pri vnosu podatkov ustreznega predmeta. Kljub nepripravljenosti Ministrstva za kulturo, da finančno podpre tak projekt, pripravlja omenjeni priročnik Arheološki oddelek Narodnega muzeja.
- 3 Po anketi, predstavljeni na zadnjem srečanju slovenskih muzealcev (M. Mikuž, "Stanje in projekt razvoja informatizacije slovenskih muzejev", *Zborovanje društva muzealcev Slovenije, Gradivo s posvetovanja, Šmarješke toplice*, 13. - 14. 11. 1991, 81 - 98), naj bi program MODES uporabljalo 92 % od 26 slovenskih muzejev. Povsem mogoče je, da je anketa objektivna, vendar se mi poraja dvom vanjo ob podatkih, ki so preverljivi po literaturi. Tako npr. anketa ob navajanju podatkov o muzealijah, ki jih hranijo slovenski muzeji, omenja, da je v lapidarijih 40 slovenskih muzejev shranjenih 22 spomenikov. Podatek seveda povsem izkrivljeno prikazuje dejansko stanje. Samo v Pokrajinskem muzeju v Ptujju je v lapi-

dariju shranjenih okoli 900 antičnih spomenikov, od katerih je 157 rimskih napisov celo objavljenih (B. Jevrémov, *Vodnik po lapidariju*, I. del, Ptuj 1988). Pokrajinski muzej v Celju je prav tako znan po svojem lapidariju, v katerem je bilo že pred 20 leti shranjenih več kot 200 antičnih spomenikov (V. Kolšek, *Celeia - Kamniti spomeniki*, Zbirka vodnikov 7, 1967). V lapidariju Narodnega muzeja v Ljubljani je shranjenih okoli 200 antičnih spomenikov. Samo v Šempetru je 24 antičnih spomenikov, za katere prav tako skrbi Pokrajinski muzej v Celju (V. Kolšek, *Šempeterska nekropola*, Zbirka vodnikov 27, 1980). Večina pokrajinskih muzejev v Sloveniji hrani še po kakšen antični spomenik, pri vsem naštetem pa niti ne navajam srednjeveških spomenikov, ki so prav tako sestavni del lapidarijev. Podatek v anketi: 22; realno stanje: vsaj 1300; procentualna razlika: 5900 %. Podobno je pri navajanju podatkov s področja faleristike. Anketa navaja za vse muzeje 257 predmetov, samo Narodni muzej pa jih hrani preko 600 (prim. J. Podpečnik, *Argo* 31 - 32, 1991, 40). Kredibilnost ankete je tako seveda dodobra načeta. Krivda za nezanesljivost podatkov v anketi je lahko posledica nejasno zastavljenih vprašanj ali pa je vzrok v neresnem pristopu muzejskih delavcev, ki so posredovali podatke. Vendar, je mogoče taki anketi sploh verjeti? Na žalost so bili tako zbrani podatki poslani in vključeni tudi v mednarodni pregled podatkov pri CIDOC.

4 Z evforičnim uvajanjem programa MODES v Slovenijo sem že nekajkrat polemiziral, vendar nikjer nisem zasledil argumentiranega zagovora tega programa, če izvzamem trditve, da njegovo uvajanje podpirajo mednarodne organizacije (npr. ICOM). Prikaz naj-novejše verzije MODES (3.5) na srečanju slovenskih muzealcev v Šmarjeških toplicah me je, kljub dosedanjemu triletnemu uvajanju tega programa v slovenske muzeje, dokončno prepričal o popolni upravičenosti mojih javno izraženih dvomov. Tako nepraktičen, nedomišljen, težko uporabljiv program, ki ima poleg tega tako zamotan sistem iskanja in malo možnosti izpisov, si je komajda mogoče zamisliti in to bi moral priznati vsakdo, ki vsaj malo misli s svojo glavo. Vsakršno vneto zagovarjanje in razvijanje tega programa resnično nima nobenega smisla, pa naj za njim stojijo kakršnekoli mednarodne inštitucije. Vsaj za arheologijo, epigrafiko in numizmatiko je mogoče trditi, da je povsem neuporaben. V tem je tudi razlog, da omenjene stroke zavračajo uvajanje programa MODES v Slovenijo, saj bi to pomenilo korak nazaj v snovanju njihovega dela. Komajda bi mogel verjeti, da imajo ostale stroke res toliko nižje kriterije in cilje pri svojem strokovnem delu in da tako nekritično pristajajo na uvajanje MODES? Konec koncev je MODES že tri leta prisoten v slovenskih muzejih, vendar se eno od odprtih vprašanj še vedno sestoji v tem, ali naj se vnašajo najdiščni podatki muzealije v treh ali štirih nivojih.

5 Zgoraj omenjena anketa (op. 2) navaja za Narodni muzej število 12.431, za ostale pokrajinske muzeje 8.426 hranjenih numizmatičnih muzealij. Obe številki sta daleč od realnega stanja. Da podatki ne držijo, priča že katalog, ki zajema antične numizmatične vire s področja Slovenije do leta 1982, ki jih v glavnem hranijo slovenski muzeji (P. Kos, *Keltski novci Slovenije*, Ljubljana, 1977, Id., *Die*

Fundmünzen der römischen Zeit in Slowenien, I, II, Berlin, 1988) in ki je zajel več kot 32.000 grških, keltskih, rimskih in bizantinskih novcev.

Peter Kos